

Пігмаліон (стислий переказ)

Джордж Бернард Шоу

Поема у п'яти діях

П'єса

Дія перша

Лондон. Ковент-Гарден. Літній вечір. Дощ як із відра. З усіх боків чути, як ревуть автомобільні сирени. Перехожі біжать до ринку й церкви святого Павла, аби сховатися від дощу. Під портиком церкви вже стоїть кілька осіб, зокрема, літня дама з дочкою. Всі чекають, коли припиниться дощ. Тільки один джентльмен не звертає на погоду ніякої уваги, а неупинно записує щось у свій записник.

Чути розмову між літньою дамою й дочкою. Дочка обурюється тим, як довго не повертається її брат, Фреді, що пішов на пошуки таксі. Мати намагається заспокоїти її і захистити сина. У цю розмову втручається перехожий, упевнений, що зараз не можна знайти жодної вільної машини — саме закінчилась вистава у театрі. Дама з обуренням каже, що вони не можуть тут стояти до ночі. Перехожий слушно зауважує: він у тому не винен. На портик забігає мокрий Фреді, машини він не дістав. Сестра дошкульно розпитує, де він був і де шукав таксі. Його знову випроваджують на пошуки: сестра дратівливо звинувачує його в егоїзмі, і Фреді мусить знов бігти на дощ. Він розкриває парасольку і кидається на вулицю, не помічаючи на своєму шляху бідну дівчину квіткарку, яка теж поспішає сховатися від дощу. Кошик із квітами падає з її рук, і цієї ж миті блискавка й грім, наче акомпанують цьому інциденту. Квіткарка кричить: "Куди прешся, Фреді!" Той, на ходу кинувши "вибачте", зникає. Літня дама уважно оглядає квіткарку і здивовано запитує: хіба дівчина знайома з її сином. Квіткарка, очевидно, із тих, хто не впустить свого і вміє за себе постояти за усіма правилами бідних кварталів, де вона виросла. Тому не відповідає на запитання, а докоряє літній дамі поганим вихованням сина: розкидав квіточки бідній дівчині і втік, хай мати платить за це. Літня дама просить дочку дати гроші, та, обурена, не хоче навіть слухати балачки квіткарки. Мати наполягає, і дівчина отримує гроші. Літня дама знов цікавиться: звідки квіткарка знає Фреді. Та здивовано відповідає, що не знає його зовсім і навмання назвала його так, бо "треба ж якось назвати людину, якщо хочеш бути ввічливою". Дочка злорадно каже матері, що дарма викинули гроші, і з огидою відходить від квіткарки. У цей час у портику з'являється літній джентльмен, "приємний тип старого армійця". Літня дама запитує його: чи не схоже на те, що дощ припиниться. Літній джентльмен відповідає: навпаки, дощ пустився ще дужче. Квіткарка теж підтримує цю розмову, аби встановити дружні стосунки з тим джентльменом і запропонувати йому купити квіти. Літній джентльмен каже, що не має дрібняків. Дівчина клянеться, що може розміняти, але той, аби від нього відчепилися; знаходить у кишені і дає квіткарці якісь дрібняки. Перехожий, котрий втручався у розмову літньої дами з дочкою, застерігає дівчину, вказуючи на чоловіка із записником: той записує все, що говориться, — "мабуть, він

шпик". Усі обертаються до чоловіка із записником. Квіткарка лякається, починає скиглити, що вона "чесна дівчина, тільки попросила купити квіточку, ні до кого не приставала". Усі, хто зібрався у портику, заспокоюють її, ті, хто стояв далі, розпитують: у чим там справа; здійсмається шум і галас, наче й справді щось трапилося. Квіткарка просить захисту в літнього джентльмена, який кинув їй гроші. Чоловік із записником намагається вгамувати квіткарку, запевняючи, що не мав ніяких поганих намірів. Тоді той самий перехожий, заспокоюючи "публіку", говорить, що це зовсім не "шпик", і вказує на черевики джентльмена. Проте юрба хвилюється: навіщо ж він записував усе, що говорила бідна дівчина. Джентльмен показує квіткарці свої записи, але та не може нічого в них розібрати. Перехожий знов вступає в бесіду, та джентльмен із записником перебиває його і дивує всіх тим, що точно вказує місцину, звідки походить цей балакун. Кілька осіб пропонують джентльмену встановити їхнє місце народження; той робить це без жодної помилки. Можливо, з таким номером варто виступати на естраді,— запитує літній джентльмен. Джентльмен із записником відповідає, що подумував над цим. Дочка літньої дами не витерплює і, розштовхуючи всіх, підходить на край портика і дратівливо зауважує, що Фреді й досі немає. Джентльмен із записником, не втримавшись, робить зауваження стосовно місця її народження. Дівчина обурюється і погордливо припиняє розмову. Мати ж просить того джентльмена знайти для тих таксі. Він дістає з кишені свисток. Квіткарка знов лякається, гадаючи, що свисток поліцейський, але перехожий, який, напевно, знає все про "шпиків" і поліцію, заспокоює її — то спортивний свисток. Джентльмен із записником зауважує: між іншим, дощ припинився. Перехожий обурюється: чому ж він раніше мовчав і забивав їм голову своїми "трюками". Усі розходяться. Літня дама з дочкою йдуть на автобус. Залишаються у портику лише квіткарка, літній джентльмен і джентльмен із записником. Літній джентльмен виявляє зацікавленість здібностями чоловіка із записником. Той пояснює, що може точно вказати, де виросла людина, завдяки її вимові. Він фахівець у цій справі. Фонетика його професія й захоплення, яке ще й дає йому можливість заробляти гроші: чимало багатіїв хотіло би приховати своє походження та вимова їх видає. Він учить їх говорити так, як говорять у найпрестижніших районах. Наприклад, із цього дівчиська через кілька місяців він міг би зробити "справжню герцогиню, вона змогла б навіть найнятися покоївкою або продавщицею, а для цього, як відомо, треба мати більш досконалу мову". Літній джентльмен розповідає, що й сам вивчає індійські діалекти. Джентльмен із записником не дає йому договорити, схвильовано запитує, чи не знає він полковника Пікерінга. Літній джентльмен відповідає, що це він і є: приїхав у Лондон, аби познайомитися з видатним ученим, автором "Універсального словника Хіггінса", професором Хіггінсом. Якого й бачить перед собою — підхоплює джентльмен із записником. Хіггінс і Пікерінг дуже задоволені зустріччю, домовляються піти разом повечеряти й обговорити подальші плани спільної роботи. Квіткарка нагадує про своє існування, просить купити квіточку, скаржитися, що немає чим сплатити за квартиру. Хіггінс обурено натякає, що вона збиралася розміняти чималі гроші. Дзиг'арі б'ють пів на північ. Хіггінс називає цей

дзвін "вказівкою Всевишнього" і кидає квіткарці у кошик жменю монет. Хіггінс і Пікерінг ідуть. Квіткарка не своя з радощів. Прибігає Фреді: він нарешті знайшов таксі. Розгублено запитує, хто ж поїде — адже ні матері, ні сестри тут уже немає. Квіткарка запевняє, що вона охоче скористається машиною. Таксист хотів було зачинити дверцята перед дівчиною, але та показує йому жменю грошей і, звелівши везти "що є духу" до будинку "поруч із гасовою крамничкою", сідає у машину. Фреді вражено дивиться їй у слід.

Дія друга

Дія відбувається на квартирі професора Хіггінса, котра більше схожа на наукову лабораторію, ніж на помешкання. Тут картотеки, муляж голови, який показує голосові органи, фонограф, інші прилади та інструменти, необхідні професору для роботи. Полковник Пікерінг сидить за столом, перебираючи картки. Хіггінс стоїть біля картотеки. У денному світлі видно, що це огрядний чоловік років на сорок, міцного здоров'я. "Він належить до того типу науковців, які палко і пристрасно ставляться до всього, що може бути предметом їхнього наукового інтересу, а цілком байдужі до себе і оточуючих, зокрема, до їхніх почуттів. Не зважаючи на свій вік і статуру, він дуже схожий на допитливу дитину, яка галасливо й стрімко реагує на все, що привертає її увагу, і, як дитина, потребує постійної уваги і нагляду, аби не скоїлось лиха". Професор Хіггінс демонструє враженому полковнику Пікерінгу свою апаратуру, за допомогою якої він записав сто тридцять голосних звуків. Економка професора, місіс Пірс, сповіщає про прихід "молодої особи", яка стверджує, ніби Хіггінс буде радий її бачити. Місіс Пірс трохи здивована цим візитом, але, можливо, професор хотів записати вимову дівчини на своїй апаратурі. Хіггінс і Пікерінг радіють можливості разом оформити "фонетичний матеріал". До кімнати заходить квіткарка. Видно, що вона намагалася причепуритися, на її капелюшку красується яскраве пір'я, а пальто майже чисте. Хіггінс відразу впізнає дівчину і говорить, що прикладів діалекту, на якому вона розмовляє, у нього досить, тому хай "провалює звідси". Квіткарка радить "не задаватися", бо він ще не знає, у якій справі вона прийшла, і, звертаючись до економки, запитує, чи сказала та, що вона "приїхала на таксі". Економка дивується, навіщо "такому джентльмену" знати, як дісталася до них ця дівчина. Квіткарка зневажливо каже, що може піти і в інше місце, якщо цей "вчитель такий гордовитий": вона прийшла брати у нього уроки. Хіггінс зміг лише вигукнути щось на знак здивування і скам'янів. Дівчина зауважує, що він міг би запропонувати їй сісти, якщо такий вже джентльмен, бо вона ж таки має до нього справу. Хіггінс, отямившись від подиву, запитує Пікерінга, що їм "робити з цим опудалом, запросити сісти чи спустити сходами". Пікерінг, дуже ввічливо і лагідно, запитує, навіщо дівчині вчитися вимові. Та пояснює, що хоче піти на роботу у квітковий магазин, а з її вимовою туди не беруть. Потім нагадує: Хіггінс вчора сам похвалявся, нібито може "зробити з неї леді, що й продавщицею приймуть". Місіс Пірс дивується: певно, дівчина така дурна, що вважає, ніби зможе сплатити уроки професора Хіггінса. Від цих слів професор вже остаточно отямився, він пропонує дівчині сісти і запитує, як ту звуть. Квіткарка називає своє ім'я

— Еліза Дуліттл. Хіггінс цікавиться, скільки ж вона збирається йому платити. Еліза відповідає, що добре знає, скільки коштують уроки, бо одну її приятельку вчить французькій мові справжній француз. Вона же хоче навчитися говорити на рідній, тому, звичайно, плататиме трохи менше. І називає свою ціну — шилінг за годину. Хіггінс встає і, неначе роздумуючи, ходить по кімнаті. Потім, звертаючись до Пікерінга, промовляє, що таких великих грошей йому ще ніхто не пропонував. Пояснює: якщо дивитися на цей шилінг у процентному відношенні до прибутків дівчини, то той шилінг важать стільки ж, скільки шістдесят фунтів мільйонера, Еліза лякається і плаче: вона не говорила про шістдесят фунтів, стільки грошей вона не має. Місіс Пірс заспокоює її, говорить, що ніхто таких грошей з неї не візьме. Зате Хіггінс погрожує взяти віник і віддубасити її добряче, якщо вона не перестане плакати. Пікерінг пропонує парі: якщо через кілька місяців занять з професором Елізу на посольському прийомі ніхто не відрізнити від леді, то він, Пікерінг, вважатиме Хіггінса найвидатнішим педагогом і відшкодує "всю вартість експерименту", а також заплатити за уроки. Хіггінс дивиться на Елізу і ладен вже піддатися спокусі влаштувати такий експеримент: дівчина, на його думку, така вульгарна. Після цього зауваження професора Пікерінг каже, що, принаймні, він певен: Хіггінс не закрутить дівчині голову компліментами. Місіс Пірс не погоджується з ним: вона знає, що голову дівчині можна закрутити не тільки компліментами. Все більше захоплюючись ідеєю Пікерінга, Хіггінс наказує економці добре вимити Елізу ("якщо так не відійде, спробуйте почистити її наждаком"), спалити весь одяг дівчини і замовити ці нове вбрання ("а поки можете завернути її у газетний папір"). Еліза обурюється таким ставленням до себе, бо вона "чесна дівчина і вашого брата знає", погрожує викликати поліцію, просить Пікерінга заступитися за неї. Місіс Пірс і Пікерінг закликають Хіггінса не втрачати здорового глузду, бо дівчина вже добряче налякана: не можна ж так поводитися з людьми. Хіггінс відразу, з дивовижним професіоналізмом, змінює тон, стає улесливим і милим. На місіс Пірс його тон не справляє ніякого враження, вона певна: "не можна підібрати живу дівчину так, як камінчик на березі моря". Запитує Елізу про її батьків. Та відповідає, що батько живе з шостою на її пам'яті мачухою, він із задоволенням виставив дочку, як тільки та піросла. Навіть коли нікому немає до Елізи діла, місіс Пірс хоче знати: на яких умовах дівчина залишиться у домі, чи будуть їй платити гроші, що буде з нею після завершення експерименту. Хіггінс не вважає за потрібне про це думати і переконує, що то пусте — якось воно буде. Головне для нього зараз — експеримент, а далі то буде вже справа Елізи. Дівчина хоче залишати цей дім, бо Хіггінс думає "тільки про себе" і у нього "немає серця". Тоді професор з мистецтвом диявола спокушає Елізу, обіцяючи їй і нові сукні, і цукерки, і таксі, яким вона зможе їздити стільки, скільки захоче. Пікерінг стає на бік місіс Пірс і каже: Еліза має усвідомлювати, що вона робить, коли погоджується на експеримент. Хіггінс певен, що це неможливо: вона нічого не спроможна зрозуміти. Тоді Пікерінг звертається до Елізи: "Міс Дуліттл...". Еліза вражено вигукує якісь дивні звуки, котрі передають її захоплення: ніколи в житті ніхто до неї так не звертався. Почувши вигуки Елізи, Хіггінс каже, що всі розмови з нею

марні, бо вона розуміє тільки чіткі і прості команди, тому наказує швиденько йти до ванної кімнати. Місіс Пірс просить дозволу поговорити з дівчиною наодинці. Вже на порозі Еліза виголошує цілу промову: вона чесна дівчина, а він, Хіггінс, грубіян; вона не залишиться в його домі, якщо не схоче того — це він до неї пристав, вона нічого йому не винна; у неї є почуття, хай він собі це затамить, і почуття ті такі самі, як і в решти людей. Місіс Пірс зачиняє двері і голосу Елізи більше не чути.

Пікерінг, залишившись вдвох з Хіггінсом, запитує, вибачившись за відвертість: чи порядний професор у ставленні до жінок? Хіггінс дивується: хіба є такі чоловіки? Він порівнює стосунки чоловіка і жінки з подорожжю, коли один тягне на південь, другий — на північ, і з рештою обидва повертають на схід, хоча ні він, ні вона "не переносять східного вітру". Пікерінг не дає себе заговорити: він відчуває відповідальність за дівчину і хоче бути певен, що Хіггінс не скористається її положенням у своєму домі. Хіггінс запевняє, що навчити можна тільки тоді, коли "особистість учня святиня"; він навчив розмовляти англійською багато американських мільйонерок, а серед них були дуже вродливі, та він ставився до них так, ніби перед ним лише шматок деревини, або сам був таким шматком. Цю промову перериває місіс Пірс, яка прийшла поговорити з професором. Вона просить Хіггінса у присутності Елізи добирати слова, бо він має звичку лаятися. Хіггінс обурений: він ненавидить таку манеру розмови, "чорт забирай". Саме це місіс Пірс і мала на увазі, таких слів, та ще й гірших, у лексиконі професора забагато. До того ж, дівчина має звикнути до акуратності, тому професор не повинен розкидати свої речі, виходити до сніданку у халаті, використовувати скатертину замість серветки тощо. Аби уникнути цієї розмови, Хіггінс зауважує, що його халат, до речі, дуже тхне бензином. Місіс Пірс важко збити з пантелику, вона зауважує: якщо професор не витиратиме руки халатом... Хіггінс не дає їй договорити і обіцяє витирати руки своїм волоссям. Місіс Пірс просить дозволу взяти для Елізи один з японських халатів професора. Хіггінс, здається, згоден на все, аби економка дала йому спокій. Місіс Пірс з почуттям виконаного обов'язку виходить з кімнати, але повертається доповісти, що прийшов містер Дуліттл, батько Елізи.

Альфред Дуліттл — літній, але ще міцний чоловік у робочому костюмі сміттяря, риси його обличчя свідчать, що "йому однаково невідомі страх і совість". Хіггінс певен, що Дуліттл — шантажист, який навмисне підіслав, Елізу. Тому, як тільки Дуліттл говорить із поважністю "чиновної особи", що йому потрібна його дочка, Хіггінс відразу ж погоджується її віддати. Дуліттл вражений: дочка ж йому зовсім не потрібна, він хотів тільки отримати трохи грошей, яких-небудь п'ять фунтів. Пікерінг зауважує, що Хіггінс не має ніяких поганих намірів стосовно Елізи. Дуліттл запевняє: він просив би п'ятдесят фунтів, якби припускав, що Хіггінс має дурні наміри, Хіггінсу подобається красномовство цього "філософа", позбавленого усяких моральних зобов'язань, своєрідність його тлумачення "буржуазної моралі": "мені треба не менше, ніж гідному бідняку, бо він їсть і я їм, він не випиває, а я випиваю; мені і розважитися треба, бо я людина, яка мислить". Хіггінс запевняє, що попрацювавши з Дуліттлом кілька місяців, можна було б запропонувати йому "або крісло міністра, або кафедру проповідника".

Хіггінс вирішує дати-таки Дуліттлу гроші, навіть пропонує більше, ніж той просить. Але Альфред Дуліттл — людина здорового глузду, він знає скільки просити, аби витратити ці гроші із задоволенням. Якщо ж він візьме більше, то виникне спокуса відкласти їх, "людина тоді починає жити, озираючись". Дуліттл отримав гроші і намірився йти геть, коли до кімнати входить Еліза у барвистому японському халаті. Батько не відразу навіть впізнає її, така вона чиста та гарна. Еліза в захваті розповідає батькові, що "тут легко ходити чистим", "стільки гарячої води та мила". Хіггінс виказує задоволення тим, що ванна кімната сподобалася Елізі. Та заперечує: їй не все сподобалося; наприклад, дзеркало вона мусила завісити рушником, бо соромно було дивитися. Хіггінс зауважує Дуліттлу, що той дуже суворо виховав свою дочку. Той відхрещується: він ніколи не виховував її, так, тільки інколи паском вдарив та й все. Запевняє, що дочка звикне, буде поводитися "вільніше", "так, як у вас годиться". Еліза обурена: вона ніколи не буде поводитися вільніше, бо вона чесна дівчина. Хіггінс погрожує віддати її батькові, якщо та хоча б ще раз скаже, що вона чесна дівчина. Та Еліза не лякається цього, адже добре знає свого батька: він прийшов за грішми, а не за нею. Дуліттл поспішає розпрощатися: останні слова Хіггінса йому не до вподоби. На прощання професор запрошує батька навідуватися до дочки, додає, що має брата-священника, який міг би наставляти їхні бесіди. Дуліттла як вітром здуло. Еліза запевняє, що тепер батько нізащо не прийде, бо йому легше "коли собак на нього спустите, ніж священника". Хіггінс зауважує, що його це не дуже засмучує. Елізу теж: вона не може простити батькові, що той риється у смітті, коли має "справжнє діло". "Яке діло, Елізо?" — запитує Пікерінг. Та пояснює, що батько її землекоп, гарні гроші мав, навіть тепер інколи береться до роботи, "щоб кістки розім'яти". Потім запитує: хіба Пікерінг не буде їй більше говорити "міс Дуліттл"? Той просить вибачити за неввічливість. Еліза відповідає, що вона не образилася, але то гарно виходило — міс Дуліттл. Міс Пірс сповіщає, що з крамниці принесли нові сукні. Еліза бігом біжить з кімнати. Хіггінс і Пікерінг сходяться на думці, що вони взялися за нелегку справу. Перший зауважує це весело, другий — твердо і серйозно.

Дія третя

Минуло кілька місяців після згаданих подій. В один із візитних днів міс Хіггінс, ще до приходу гостей, до матері завітав професор Хіггінс. Побачивши його, міс Хіггінс лякається. Вона нагадує синові, що він обіцяв не приходити у візитні дні, бо сполохує всіх її знайомих, вони перестають її відвідувати. Хіггінс запевняє, що він прийшов у "фонетичній справі": йому потрібна допомога матері. Та відповідає, що й тут не може йому допомогти, бо навіть дуже люблячи сипа, не спроможна здолати ті його голосні. Хіггінс нетерпляче каже, що фонетикою він з нею займатися не буде. Справа в тому, провадить Хіггінс, що він підібрав на вулиці "одну дівчину". Мати зауважує, що, напевне, одна дівчина підбрала його. Хіггінс обурюється: він говорить не про кохання. Мати шкодує, бо він не помічає, що серед молодих дівчат багато гарненьких. "Дуреп", — додає професор. Міс Хіггінс дуже серйозно просить його зробити одну річ, якщо, звісно, він насправді любить матір. Хіггінс скрикує: мабуть, мати хоче, аби він

одружився. Ні, відповідає та твердо, поки буде досить, якщо він витягне руки з кишень і перестане бігати по кімнаті. Хіггінс сідає і нарешті сповіщає мету свого приходу: він запросив у гості до матері ту дівчину, яку підібрав, аби вона пройшла перше випробування. Мати жахається, адже це ще гірше, ніж її син. Про що ж дівчина говоритиме? Хіггінс запевняє, що Еліза отримала відповідні інструкції, тому має лише дві теми для розмови — погода і здоров'я. Вимову він їй вже виправив, бо Еліза має гарний слух, але тепер доводиться думати не тільки про те, як говорити, а й що. Професор не встиг домовитися, бо сповістили про прихід гостей — місіс і міс Ейнсфорд Хілл. Виявляється, що це ті самі мати і дочка, які стояли у портику церкви під час дощу. "Мати тактовна, вихована жінка, але відчувається напруга у стосунках з людьми, яка властива людям з обмеженими коштами. Дочка засвоїла невимушений тон дівчиці, що звикла до світського товариства: зухвальство прикрашеної бідності". Місіс Хіггінс рекомендує свого сина. Гості у захваті: вони стільки чули про славетного професора і раді знайомству. Хіггінс впевнений, що десь бачив, а головне чув цих жінок, та поки не може пригадати, де саме. Міс Кларі Ейнсфорд Хілл, яка підходить до Хіггінса для світської розмови, він радить не стовбичити, а сісти куди-небудь. Місіс Хіггінс змушена вибачитися за сина і визнати, що той не вміє поводитися у товаристві. Хіггінс запитує: хіба він образив кого, перепрошує, повертається спиною до гостей і "спостерігає річку і квітника за вікном з таким виглядом, наче перед ним вічний лід". Сповіщають про прихід полковника Пікерінга. Його поведінка становить різкий контраст з манерами Хіггінса. Пікерінг запитує у господарі, чи знає та, у якій справі вони прийшли. Хіггінс не дає матері відповісти. "Чорта лисого: прийшли ось ці й завадили", — каже він. Місіс Ейнсфорд підводиться, не виказуючи своєї образи, говорить, що, напевне, їхній візит невчасний. Місіс Хіггінс заперечує її, що, навпаки, дуже доречний, бо вона саме чекає одну молоду особу, з якою хотіла б познайомити своїх гостей. Приходить Фреді. Хіггінс все ще не може пригадати, де він бачив цих людей. Він не знає про що говорити, поки немає Елізи, і не ховається з цим. Місіс Ейнсфорд теж не до вподоби світські розмови, вона впевнена: було б набагато краще, якби люди говорили те, що думають. Хіггінс запевняє: навряд чи комусь було приємно, якби він сказав те, що думає. Нарешті доповідають про прихід "міс Дуліттл". Всі присутні вражені її красою, її елегантним вбранням. Еліза вітається з усіма, дотримуючись найсуворіших правил етикету, говорить приємним голосом, але занадто ретельно вимовляє слова. Хіггінс, нарешті, пригадує, де він бачив усе це товариство, що зійшлося так несподівано у вітальні його матері. Між тим Еліза розпочинає розмову про погоду, сподіваючись, "що суттєвих змін у стані атмосфери не відбудеться". Фреді щось вигукує. Еліза з впевненістю гарного учня запитує молодика: у чім справа, хіба вона щось невірно сказала. Фреді у захваті. Аби продовжити розмову, мати Фреді каже, що кожної весни хтось з них хворіє на "інфлюенцу". Почувши це слово, Еліза похмуро пригадує: її тітка померла, всі казали від "інфлюенци", але вона певна, що стару "пришили". Далі Еліза своєю фонетично бездоганною вимовою промовляє такі слова і вирази, що Хіггінс змушений видати це за новий модний стиль спілкування. Еліза розмірковує вголос: тітка та хворіла на різні

хвороби, але їй завжди допомагав джін, а тут від такого дріб'язку померла. А де її капелюх, який мав дістатися Елізі у спадок, риторично запитує "міс Дуліттл" і сама відповідає: "Хто капелюха вкрав, той і тітку пришив". Далі— більше. Еліза розповідає про свого батька, який допомагав тітці лікуватися джином, запевняє, що "під мухою він набагато кращий, ніж тверезий, бо совість його тоді не мучить". Клара і Фреді у захваті від "нового стилю", їхня мати відверто шокована. Хіггінс виразно дивиться на свого годинника і Еліза розуміє, що час прощатися. Вона виходить. Гості кілька хвилин обговорюють "новий стиль". Коли гості йдуть, Хіггінс запитує у своєї матері, чи можна Елізу "показати у товаристві". Та запевняє, що до того часу, поки дівчина під впливом її сина, ні про які гарні манери говорити не доводиться. Вона просить докладно розповісти їй, хто ця дівчина і що вона робить у домі професора Хіггінса. Пікерінг і Хіггінс навипередки розказують про Елізу. Місіс Хіггінс розуміє, що ті завели собі живу ляльку і бавляться. Вона попереджає їх, що разом з Елізою у їхній дім прийшла проблема: що дівчина робитиме далі. Її, напевне, чекає така ж доля, як ту даму, що вийшла тільки-но з вітальні: манери і звички світської леді, але бракує коштів, щоб бути нею насправді, зате є цілковита нездатність заробляти собі на хліб. Але чоловіки не переймаються цим. Еліза що-небудь робитиме, запевняють води. Хіггінс і Пікерінг прощаються і йдуть. Чути, як на сходах вони обговорюють можливість відвідування Елізою модної виставки і радіють, як діти, в очікуванні цієї "веселої вистави". Місіс Хіггінс з обуренням кілька разів повторює одне слово: "Чоловіки!"

Дія четверта

Лабораторія професора Хіггінса. Північ. У кімнаті нікого немає. Дзиг'арі б'ють дванадцятую. На сходах чути голоси Хіггінса і Пікерінга: вони говорять про те, як втомилися за день, і зараз хотіли б тільки добре відпочити. У кімнату заходить Еліза. Вона у розкішному вбранні з діамантами, у руках — квіти і віяло. Дівчина підходить до каміна, запалює лампу. Тепер видно, що й вона дуже стомлена, вираз обличчя майже трагічний. Еліза кладе квіти і віяло на рояль, сідає поруч і сумно мовчить. Заходить Хіггінс у фрак у циліндрі, але під пахвою несе хатню куртку. Він безцеремонно знімає фрак, кидає його на журнальний столик, починає переодягатися у хатній одяг, не помічаючи Елізи. Стомлено розвалюється у кріслі. Заходить Пікерінг. Він теж у парадному вбранні. Знімає пальто, циліндр і хоче покласти поруч з одягом Хіггінса, але, помітивши Елізу, не дозволяє собі цього зробити. Звертаючись до Хіггінса, каже, що на завтра їм перепаде від місіс Пірс, якщо вони розкидають тут речі. Хіггінсу це байдуже. Пікерінг бере свої речі та йде вниз. Хіггінс наспівує арію, раптом перериває спів і риторично запитує: куди подівалися його хатні капці. Еліза похмуро дивиться на нього, потім встає й виходить. Повертається Пікерінг, він приніс листи. Обидва їх переглядають. Заходить Еліза з капцями, мовчки ставить їх перед Хіггінсом. Той, позіхаючи, починає стягувати черевики і помічає капці. Дивиться на них так, ніби вони самі тут опинилися. Хіггінс і Пікерінг скаржаться один одному на втому, обговорюють минулий вже день. Вони побували на пікніку, потім на званому обіді, а тоді вже в опері. І все задля того, аби показати Елізу світському товариству. Тепер радіють із того, що

парі виграли. Обговорюють між собою кілька "гострих моментів", коли побоювалися, що Еліза не справиться з роллю герцогині, але все минулося. "Ми добули справжню перемогу",— говорять вони, вітаючи один одного. Еліза сидить мовчки, але краса її стає якась злостива. Чоловіка бажають один одному на добраніч, виходять. Хіггінс затримується на порозі, аби дати Елізі настанови: вимкнути світло, переказати місіс Пірс, що вранці він питиме чай, а не каву. Еліза намагається стриматися і вдавати спокій, але коли Хіггінс виходить, дає волю своїм почуттям і, ридаючи, падає на підлогу. Знову чути голос Хіггінса: він усе ще шукає свої капці. Як тільки він виникає на порозі, Еліза, схопивши капці, по одному жбурляє їх в обличчя Хіггінсу. Той дуже дивується, запитує, що трапилося. Еліза каже, що нічого не трапилося: вона виграла для нього парі, а до неї йому нема ніякої справи. Хіггінс аж зайшовся: вона виграла парі! Це він виграв! Чому вона кидає капці! Еліза відповідає, що хотіла б розбити йому голову або задушити його — огидну себелюбну тварину. Навіщо він витяг її з того багна, що вона робитиме далі! Хіггінс дивиться на Елізу з холодною допитливістю вченого і зауважує здивовано: це створіння, виявляється, теж хвилювалося. Але яке йому діло, що з нею буде далі! Еліза якось затялася у відчаї. Навіть Хіггінс починає трохи хвилюватися, проте говорить з дівчиною все ж таки погордливо: хіба до неї тут погано ставилися, хто-небудь ображав її? На всі запитання Еліза відповідає коротким "ні!". Хіггінс поблажливо каже, що вона трохи втомилася, але все вже минулося, і тепер треба лише відпочити. Еліза відповідає, що вже чула їхню молитву: "Слава Богу, що все скінчилося!". А куди тепер вона подінеться?! Нарешті зрозумівши, що хвилює дівчину, Хіггінс радить не перейматися цим. Він ще не думав, як буде далі. Він звик до неї, гадав, що вона нікуди не дінеться з його квартири. Потім бере з вази велике яблуко, смачно надкусивши, говорить: можливо, Еліза вийде заміж, бо вона вродлива, не тепер, звичайно, зараз обличчя її розпухнуло від сліз і стало "страшне, як смертний гріх". Дівчина підводить на нього очі і пильно дивиться, але погляд той пропадає дарма — Хіггінс з апетитом їсть яблуко. Раптом йому в голову приходить "щаслива думка": треба попросити місіс Хіггінс підшукати якогось кандидата у чоловіки для Елізи. Дівчина з презирством відповідає, що раніше торгувала квітами, а тепер він пропонує їй торгувати собою. Хіггінс називає це ханжеством, втім, вона може не виходити заміж, якщо це їй не подобається. Пікерінг може купити для неї квітковий магазин — у нього грошей багато! Все це пусте, говорить Хіггінс, він так утомився, що краще зараз іти спати, от тільки б пригадати, за чим він сюди прийшов! Хіггінс дивиться на капці і пригадує, нахиляється, аби їх підібрати. Еліза затримує його, звернувшись до нього за всіма правилами етикету. Той від здивування аж капці впустив. Еліза запитує: ті сукні, що вона носить, її чи полковника? Хіггінс дивується — навіщо полковнику жіночі сукні!? Еліза спокійно каже, що сукні Можуть стати у пригоді іншій дівчині, з якою вони експериментуватимуть. Зауваження це ображає Хіггінса, але він стримується. Еліза хоче знати: що саме з її особистих речей насправді їй належить, аби потім її не назвали злодійкою. Навіщо це з'ясовувати о першій годині ночі, дивується Хіггінс: він очікував, що вона має більше почуття. Хай забирає все до біса, тільки діаманти

залишить, бо їх взяли у позику! —роздратовано кричить Хіггінс. Еліза просить його забрати всі діаманти зараз же, той розлючено хапає прикраси, ховає по кишенях. Еліза знімає з пальця і каблучку, яку їй купили, теж подає її Хіггінсу, говорячи, що тепер вона їй не потрібна. Хіггінс жбурляє каблучку у камін, повертається до неї з таким виразом, що Еліза кричить: "Не бийте мене!". Хіггінс теж переходить на крик: це вона вдарила його у самісіньке серце. Еліза не приховує свого задоволення, вона радіє можливості, хоча б у такий спосіб звести з ним рахунки. Посилаючи все і всіх до біса, Хіггінс гордо виходить. Еліза вперше за весь вечір посміхається, потім стає навколішки перед каміном і шукає каблучку.

Дія п'ята

Вітальня місіс Хіггінс. Господиня стоїть біля столу, заходить покоївка і сповіщає, що містер Хіггінс і полковник Пікерінг унизу говорять по телефону з поліцією. Покоївка додає: професор у поганому гуморі. Місіс Хіггінс каже, що була б здивована, якби той був у гарному; просить передати чоловікам запрошення завітати до неї, "коли вони закінчать із поліцією", а міс Дуліттл сказати, аби не виходила зі своєї кімнати, поки її не покликають. У кімнату вривається Хіггінс, мало казати, що він у поганому гуморі! Він навіть не вітається з матір'ю, а відразу сповіщає: "Еліза втекла!". Можливо, вона налякалась, запитує місіс Хіггінс. Хіггінс впевнений у тому, що нічого страшного з Елізою вчора не трапилось: вона, "як завжди залишилася гасити лампи тощо", але у ліжку потім не пішла. Рано-вранці вона приїхала на кебі за своїми речами, а "ця стара дурепа місіс Пірс" віддала їй усе і, нічого навіть не сказавши Хіггінсу, відпустила. Що ж тепер робити, запитує професор. Мати відповідає, що, мабуть, доведеться обходитися без Елізи. Професор Хіггінс тиняється з кутка в куток і визнає, що він не знає навіть, де його речі, не знає, з ким зустрічається сьогодні, бо все це тримала у пам'яті Еліза. Заходить Пікерінг, чемно вітається з господинею. Хіггінс накидається на нього із запитанням: "Що сказав цей віслюк інспектор?" Місіс Хіггінс з обуренням запитує: невже вони і справді збираються шукати Елізу з допомогою поліції?! Пікерінг погоджується: можливо, цього не слід було робити, бо в інспектора навіть виникли певні підозри щодо їхніх намірів. Це не дивно, каже місіс Хіггінс, і хто дав їм право сповіщати поліцію про Елізу, наче вона злодійка або парасолька, що загубилася. Пікерінг виправдовується тим, що вони дуже хочуть повернути Елізу — вони ж не можуть без неї!

Заходить покоївка і сповіщає, що до містера Хіггінса прийшов джентльмен у якійсь терміновій справі, його направили сюди, коли він не застав професора вдома. Хіггінс не хоче й чути про інші справи, але, довідавшись, що то прийшов містер Дуліттл, просить негайно привести відвідувача. Заходить Дуліттл. На ньому новий по моді одяг, лаковані черевики і лискучий циліндр довершують картину. Він так захоплений метою свого візиту, що навіть не помічає господиню. Дуліттл відразу кидається до Хіггінса і, вказуючи на свій костюм, каже: "Це ви все наробили!" Хіггінс дивується, що саме "це"? У свою чергу запитує: невже Еліза так убрала свого батька? Місіс Хіггінс перериває розмову і вітається з Дуліттлом. Той ніяковіє, чемно відповідає на вітання, пояснює, що

він тепер сам не свій, бо у його житті трапилися прикрі зміни. Хіггінс запитує тільки, чи знайшов Дуліттл Елізу, інше його не цікавить. Дуліттл дивується: невже професору пощастило загубити її? Ото повезло! Заспокоює, що Еліза нікуди не дінеться, сама знайде тепер батька, "після того, що ви зі мною зробили". Місіс Хіггінс, напевне, очікуючи найгіршого, запитує, що ж зробив її син з Дуліттлом. Той трагічно відповідає: "Він мене згубив, кинув у пащу буржуазної моралі". Хіггінс обурюється. Дуліттл нагадує, як у листі до одного американського мільйонера, котрий мріяв про створення у всьому світі Товариства моральних реформ і дав на це чималі гроші, Хіггінс написав, що найоригінальніший мораліст у сучасній Англії — Альфред Дуліттл, простий сміттяр. Хіггінс погоджується, що якимось пошуткував так. Дуліттл обурюється: гарні жарти! Той мільйонер помер. А у заповіті вказав, що залишає свій пай у сироварному тресті "Товариш шлунка" Дуліттлу, якщо той шість разів на рік буде читати лекції у Всесвітній лізі моральних реформ. Хіггінсу сподобався цей збіг подій. Пікерінг зауважує, що більше одного разу Дуліттла читати лекції не запросять, тому не треба так хвилюватися. Виявляється, що Дуліттл боїться зовсім не лекцій, з цим він, певен, справиться. Йому не до вподоби, що з нього зробили джентльмена. Він жив тихо і спокійно, ні від кого не залежав, вмів гроші витягати, коли треба, Хіггінс знає. А тепер Дуліттл не має спокою, бо у нього виявилось стільки родичів! Раніше лікарі й адвокати прагнули як найшвидше виштовхнути його за двері, зараз же тільки те й роблять, що піклуються про нього. Всі тягнуть з нього гроші. Напевне, й Хіггінс на ньому заробить, бо говорити так, як він говорив раніше, йому вже не можна, треба вчитися "буржуазній мові". Місіс Хіггінс запитує, чому ж він не відмовився від спадку, коли має з цього тільки клопіт. Дуліттл змушений визнати, що на це йому "не стало духу", боїться старості у притулку. "Мене купили. Я здався. Інші обранці долі будуть тепер виносити моє сміття і отримувати за це гроші, а я буду дивитися і заздрити". Місіс Хіггінс радіє, що тепер за долю Елізи можна не турбуватися: батько подбає про неї. Дуліттл меланхолічно погоджується, адже тепер він має піклуватися про всіх. Хіггінс кричить, що Дуліттл не може опікуватися Елізою, бо дівчина не його: він отримав за дочку гроші. Місіс Хіггінс з обуренням наказує сину перестати верзти нісенітниці: Еліза нагорі і може все почути. Вона всю ніч блукала вулицями міста, навіть хотіла кинутися у річку та не наважилася. Рано-вранці прийшла до місіс Хіггінс і розповіла, як професор Хіггінс і полковник Пікерінг жорстоко поставилися до неї. Обидва названих чоловіка аж підстрибують: вони нічого не чинили Елізі, вони взагалі з нею не розмовляли. У тім-то й справа, зауважує місіс Хіггінс: Еліза так добре справилася із своїм завданням, так старалася задля них, а вони навіть не подякували їй, слова доброго не сказали, сіли й почали скаржитися, як їм все це набридло. Місіс Хіггінс запевняє, що на місці Елізи вона б запустила не капцями, а кочергою. Пікерінг змушений визнати: минулого вечора вони трохи не уважно поставилися до Елізи. Місіс Хіггінс каже, що Еліза погодилася забути всі образи і зустрітися з Хіггінсом і Пікерінгом, як з давніми знайомими. Звичайно, якщо професор дасть слово поводитися чемно. Хіггінс ледве стримується. Місіс Хіггінс просить Дуліттла вийти на балкон, аби

Еліза не знала про зміни у житті батька, доки не прийме рішення стосовно Хіггінса і Пікерінга. Поки чекають Елізу, Хіггінс сидить у кріслі, простягнувши ноги і насвистуючи. Мати говорить, що така поза йому не личить. Професор відповідає, що йому байдуже, але ноги підбирає. Тоді місіс Хіггінс каже, що і їй те теж байдуже, просто вона хотіла, аби син заговорив, тоді він не зможе свистіти. Хіггінс стогне, потім не витримує і скрикує: куди ж подівалося "те дівчисько".

Заходить Еліза, спокійна, невимушена. Вона поводить себе впевнено, тримає у руках кошичок із роботою. Пікерінг вражений, він навіть забуває підвестися їй назустріч. Еліза вітається з професором Хіггінсом, чемно запитує про його здоров'я. Той аж затався. Потім дівчина обертається до Пікерінга, вітається. Той схоплюється на ноги. Еліза починає світську розмову про погоду. Хіггінс, отямившись, каже, щоб вона перестала "ламати комедію", бо на нього це не справляє враження: він же сам її навчив цьому. Запевняє, що Еліза не має жодної власної думки, жодного слова, яке б він не навчив її вимовляти. "Я створив цю істоту з пука гнилої моркви... а тепер вона насмілюється корчити знатну даму!" Еліза ніби не чує того, що так палко говорить Хіггінс, а звертається виключно до Пікерінга. Вона дякує йому за все: адже це він допоміг їй так змінитися, бо раніше вона поводитися точнісінько так, як професор. Еліза каже, що її виховання розпочалося тоді, коли вона тільки-но переступила поріг квартири Хіггінса: саме тоді Пікерінг уперше в її житті звернувся до неї "міс Дуліттл", розбудивши її гідність і самоповагу. Було й багато іншого, дрібниць, на які полковник не звертав уваги, бо звик так поводитися з усіма: він ніколи не проходив у двері першим, не знімав черевиків у її присутності, але завжди знімав капелюха, коли розмовляв із нею. Тоді вона зрозуміла, що леді від квіткарки відрізняє не тільки те, як вона тримається, а й те, як ставляться до неї інші. Пікерінг, намагаючись захистити свого друга, каже, що Хіггінс з усіма поводить себе однаково: і з квіткаркою, і з герцогинею. Але ж це він же навчив Елізу говорити. Еліза заперечує: вчити говорити — професія Хіггінса, а мова йдеться про риси особистості. Вона просить, аби тепер Пікерінг називав її Елізою, а от професор — тільки міс Дуліттл. Хіггінс кричить, що вона здохне, а не дочекається. Пікерінг сміється й пропонує Елізі відповісти Хіггінсу в такому ж тоні. Дівчина каже, що тепер вона вже не може, бо забула "свою мову", "як дитина, що опинилася у чужій країні", на старе вороття немає. Хіггінс стверджує, що без нього "міс Дуліттл" опиниться "у канаві через три тижні". З балкону виходить містер Дуліттл і підходить так, що Еліза не бачить його. Вона саме каже, що не може говорити так, як раніше, навіть якби схотіла. Батько кладе їй руку на плече, і Еліза озирається на нього. Раптом упізнавши свого батька у цьому шикарному джентльмені, вона кричить так само, як тоді, коли її вперше назвали "міс Дуліттл". Професор радіє, як дитина — ось вона перемога, нічого в Елізі по суті не змінилося! Дуліттл пояснює причину, що примусила його вбратися особливо шикарно: "Твоя мачуха виходить за мене заміж". Еліза сердито запитує, невже батько може одружитися з такою "вульгарною бабою". Пікерінг вбачає у цьому шлюбі моральний обов'язок її батька, а Дуліттл погоджується: "буржуазна мораль вимагає жертв". Він просить Елізу поїхати з

ним до церкви і запевняє, що мачуха стала смирна, нікого не ображає, ні з ким не свариться. Еліза виходить з кімнати, щоб одягтися. Дуліттл запрошує полковника Пікерінга із собою до церкви, "аби підтримати духом". Місіс Хіггінс теж виявляє бажання побачити це вінчання. Вона пропонує Елізі, яка заходить уже одягнена, зачекати на неї: вони поїдуть в одному екіпажі, а полковник Пікерніг хай супроводжує "молодого". Виходячи з кімнати, Пікерінг просить Елізу простити Хіггінса і повернутися до них. Дівчина відповідає, що, напевно, батько їй не дозволить. Але Дуліттл не виявляє бажання "пхати носа у цю справу", він навіть задоволений, що ці два чоловіки у такий спосіб приборкали Елізу. Він певен: якби там був один чоловік, то той би не зміг встояти перед Елізою, а двоє вистояли. Еліза, аби не лишатися віч-на-віч із Хіггінсом, йде на балкон, професор слідує за дівчиною. Тоді Еліза повертається у кімнату. Відрізавши дівчині можливості для відступу, Хіггінс примушує її вислухати його. Він певен, що Еліза вже достатньо покарала його і тепер краще повернутися до них на квартиру. Він не обіцяє, що зміниться у своєму ставленні до неї, бо впевнений: важливо триматися з усіма так, наче "ти на небі, де немає пасажирів третього класу і всі безсмертні душі рівні перед собою". Еліза промовила: "Амінь. Ви проповідник від природи". Хіггінс запитує дратівливо: чи бачила вона, щоб він повадився з кимось краще, ніж із нею. Еліза каже, що її не здивуєш поганим ставленням, але вона нікому . не дозволить розчавити себе, бо він, "як автобус, пре своїм шляхом і не дивиться, хто зустрічається на його шляху". Хіггінс змушений визнати, що йому бракуватиме Елізи, адже вона теж дечому навчила його. Еліза впевнена, що зовсім його не цікавить. Хіггінс не погоджується з цим: його цікавить життя, люди, а вона — частка цього життя, яка трапилася на його шляху, і він віддав їй шматочок своєї душі. Але для нього почуття ніколи не стануть товаром. "Ви називаєте мені безсердечним, тому що, подаючи мені капці, відшуковуючи мої окуляри, ви думали купити цим право на мене, і помилилися... Коли ви жбурнули ті капці, ви виграли у моїх очах набагато більше". Хіггінс пропонує Елізі повернутися заради добрих дружніх стосунків. Еліза жалкує, що не може взятись знов за свого кошика з квітами — тоді вона б була незалежна, а тепер вона раба. "Зовсім ні. Хочете я стану вам за батька, або покладу гроші на ваше ім'я? А, можливо, ви хочете вийти заміж за Пікерінга?" — запитує Хіггінс. На мить він замислюється, потім додає, що, напевне, полковник не погодиться, адже він теж завзятий холостяк. Еліза виходить із себе й у розпачі запевняє, що може вийти заміж, якщо захоче: Фреді пише їй по три листи кожного дня. Хіггінс, неприємно вражений цим відкриттям, називає Фреді дурнем і нахабою і попереджає Елізу, що сам він не може і не буде танути від почуттів до неї. Хай виходить за кого хоче, якщо не вміє цінувати те, що має, нехай у неї буде те, що вона цінує. Еліза впевнена, що зможе довести своє право на незалежність: вона сама даватиме уроки фонетики або піде в асистентки до професора Непіна. Хіггінс у розпачі: невже вона здатна на таке — видати всі його секрети дурню та підлабузнику. Він хапає Елізу за плечі й обіцяє їй скрутити голову. Еліза не лякається і демонстративно не опирається, лише каже, що завжди відчувала — рано чи пізно він буде її бити. Але тепер вона знає, чого він

боїться: адже знань, що він їй дав, не забрати назад. Хіггінс дивиться на Елізу майже у захваті: такою вона йому подобається. Радісно каже, що стримав своє слово — він таки зробив із неї справжню жінку, не "тягар на шию", а "фортецю". "Тепер ми будемо не просто двоє чоловіків і одна дурна дівчина, а три дружних старих холостяки". Виходить місіс Хіггінс, Еліза запитує, чи не поїде до церкви професор Хіггінс. Місіс Хіггінс відповідає, що її син не вміє поводитися у церкві: він буде виправляти вимову священика. Хіггінс прощається, але, наче пригадавши щось, наказує Елізі заїхати у крамницю і купити дещо, зокрема, йому рукавички й краватку до нового костюма. Еліза відповідає, що все це він може купити й сам, і виходить із кімнати. Місіс Хіггінс обіцяє допомогти сину підібрати краватку, але професор, усміхаючись, каже, що Еліза виконає його доручення. Еліза їде на весілля батька. Хіггінс ходить по кімнаті з цілком задоволеним виглядом.